

Щодо системи фінансування науки України*

Виступ голови Комітету Верховної Ради України з питань освіти і науки на сесії Загальних зборів НАН України

Вельмишановний Борисе Євгеновичу, вельмишановні учасники засідання! Передусім, дозвольте висловити кожному з вас вдячність за жертовну працю у цих складних умовах на славу Української держави і українського народу.

Гідні захоплення величезні досягнення Національної академії наук України, яка є брендом світового рівня, як і ім'я її засновника Володимира Вернадського, і сьогодні свідчать про неймовірно високий потенціал українських учених. Однак, зважаючи на складну ситуацію, у якій ми нині перебуваємо, хочу порушити проблеми, які потрібно подолати, щоб рухатись уперед.

Сьогодні країна опинилася у переддефолтному стані. Ми маємо розкрадений бюджет з діркою у 280 мільярдів гривень. Ми маємо військову агресію з боку сусідньої держави. Відтак, сьогодні весь наш науковий потенціал має бути спрямований на посилення оборонного комплексу країни.

Нам доводиться жити в зовсім нових умовах. Але у цій незвичайній кризовій ситуації є великі шанси для нашого розвитку. Вони пов'язані передовсім з готовністю суспільства і більшістю його громадян до великих перетворень. Окрім того, підписавши політичну частину Асоціації з Європейським Союзом, ми опиняємося в новому міжнародному ландшафті. А найголовніше - така ситуація змусить нас реформувати систему державного управління й усі інші сфери, у яких не сталося необхідних змін за весь трансформаційний пострадянський період.

У той час, коли глобальні видатки на науку за останні десять років у світі збільшуються щорічно вищими темпами, ніж зростає світова економіка, і середньосвітовий показник наукоємності ВВП ста-

новить близько двох відсотків, ми впродовж останніх років спостерігаємо тотальне зниження державного фінансування на науку. Перейшовши поріг виживання для науки, а це 0,9% ВВП, у нас останніми роками державне фінансування скоротилося до 0,27%. А нині внаслідок фінансової кризи рівень асигнувань на науку знижується ще більше.

Це макрорівень. А є ще мікрорівень. Йдеться про життя кожного науковця. Наприклад, досягнувши піку кар'єри, провідний науковий співробітник академічного інституту, який одночасно працює за сумісництвом в університеті, отримує до семи тисяч гривень. А що вже говорити про аспіранта? Його місячний бюджет складає близько двох тисяч гривень. Причому захистивши дисертаційне дослідження, він втрачає місце в гуртожитку. Тому й розсіваємо свій інтелект по всьому світу, де наші науковці можуть заробити, як мінімум, у п'ять-шість разів більше. І якщо ми сьогодні, в цей кризовий час, не розробимо таке законодавство і таку програму дій на найближчі п'ять років, щоб вийти на висхідну за цими показниками, то втратимо ті неймовірні надбання, які здобуті ціною здоров'я і життя величезної кількості науковців нашої країни.

Водночас, не можна не торкнутися іншої дуже важливої проблеми: ми утримуємо лідерські позиції в цілій низці досліджень, але визначні наукові результати не імплементуються у вітчизняну економіку. Чому? З одного боку, відсутні відповідні стимули для вітчизняного бізнесу, а з другого – такою була державна політика, коли простіше купити, можливо, менш якісний, але трішки дешевший, імпортований товар, провівши при цьому різні оборудки. Не хочу зараз згадувати «Хюндаї» та інші закупівлі, пов'язані, наприклад, із спорудженням сонячних електростанцій у Криму. Ми це все пам'ятаємо, і, дай Боже, щоб ця епоха відійшла в минуле.

*Назву статті дано редакцією.

Наші наукові пріоритети мають бути чітко вибудовані, однак на інших засадах. Погляньте, за кількістю патентів на душу населення Україна знаходиться на 52-му місці серед 148 країн у рейтингу конкурентоспроможності. А за показником прямих інвестицій у передачу технологій посідає 131-е місце. Низький рівень впровадження наукових досліджень, розробок та інновацій в економіку України та суспільство в цілому є очевидним, як і неієднатність нинішньої системи фінансування наукових досліджень і розробок, яка себе вичерпала. У цій ситуації ми навіть не можемо скористатися можливостями, які надають структури Європейського Союзу. Продовжується розпорошення і фрагментація наукових досліджень в Україні, що призводить до подальшого відставання від світових досягнень у багатьох галузях знань.

Подолати проблему можна лише шляхом відповідного реформування наукової сфери і створення нового законодавчого поля. Я щиро вдячна всім тим ученим Національної академії наук України, які беруть активну участь у обговоренні законопроектів, збагачують своїм інтелектом новий продукт, який маємо отримати в результаті. Задумана реформа полягає в тому, що ми повинні створити сприятливе інноваційне середовище в Україні, яке працюватиме за принципом: наука продукує знання, використовуючи гроші, а інновації заробляють гроші, застосовуючи знання. Іншими словами, ми прагнемо створити таку атмосферу в країні, коли кошти, що вкладаються в фундаментальні дослідження, мають давати справжні нові знання, які поширюватимуться не тільки в межах України, а й у світовому просторі. А кошти, які інвестуються в прикладні дослідження, розробки та інновації, мають приносити конкретний економічний або соціальний зиск від їх реалізації.

Щоб досягнути такої мети, потрібно прийняти цілу низку законів. Якщо ми зараз через складні економічні обставини не можемо різко збільшити фінансування науки, то повинні змінити законодавче поле і закласти підвалини того, щоб ніколи подібна ситуація і таке ставлення держави до науки більше не повторилися в Україні. І вже сьогодні йде розроблення нової редакції законопроекту про наукову і науково-технічну діяльність, який має вирішити

цілу низку проблем, починаючи від питань співвідношення коштів, які виділяються на грантовій основі за конкурсом, і тих коштів, які складають основне базове фінансування наукових інституцій.

Завершую проблеми розвитку науки питанням омолодження наукових кадрів, однак це зовсім не означає, що воно останнє в пріоритетах. Омолодження науки сьогодні — одне з дуже важливих завдань Національної академії наук, і в своїй доповіді Борис Євгенович Патон приділив йому велику увагу. Ми ж пам'ятаємо, що сам він став академіком в 40 років, а в 44 роки очолив Академію наук. А от сьогодні, дивлячись на діаграми щодо вікового складу академії, можемо побачити, що серед академіків тепер дуже мало тих, кому менше, ніж 60 років. І це означає, що молодим науковцям ми маємо відкрити більше можливостей як в соціальному плані, так і в кар'єрному зростанні в системі Національної академії наук.

Регламент не дає мені можливості прозвітувати про роботу очолюваного мною Комітету, однак дозволяє спинитися на окремих аспектах його діяльності. Так, Комітет запропонував і надіслав до Кабінету Міністрів зміни до закону про державні закупівлі. Враховуючи пропозиції науковців академії, ми наполягаємо на скороченні різного роду обмежень щодо наукових досліджень, зокрема непоширення дії закону на ті наукові розробки, які здійснюються для держави і за державні кошти, а також на ті закупівлі, які вже пройшли попередній конкурс. Не потрібен для них другий тендер, який є просто дублюванням, причому абсолютно штучним. Ми також обговорювали питання атестації кадрів і зняли з порядку денного Верховної Ради України застарілий закон про атестацію. Законопроект про вищу освіту, який у найближчому часі має перспективу бути розглянутим у сесійній залі, передбачено руйнування монополії Міністерства освіти і науки та втручання його чиновників у порядок присвоєння вчених ступенів.

Наука є майбутнім нашої країни, і тільки вона здатна вивести нас в світові самодостатні лідери. Нам треба разом рухатися вперед і не зрадити всіх тих людей, які в попередню і новітню добу поклали життя на вівтар за процвітання і незалежність України.